

Književna poročila

Publikacije „Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti“ v Zagrebu.

Za leto 1914. je akademija pripravila 20 knjig; toliko jih je izdala tudi za l. 1913. Načrt se je le v tem izpremenil, da knjiga, ki naj bi bila posvečena sedemdesetletnici Smičiklasovi, ne izide radi njegove smrti. Prvi del publikacij je izšel že jeseni, a jih vnanji člani in naročniki takrat iz prometnih vzrokov niso mogli dobiti. Tu hočemo poročati o publikacijah historično-filološkega in juridično-filozofskega razreda in pa o „Letopisu“.

V „Letopisu“ (28. zvezek) je prof. Körbler napisal nekrolog svojemu nekdanjemu učitelju Arminu Paviću, literarnemu zgodovinarju in bivšemu predstojniku za uk in bogočastje (1844—1914). Pavić je najbolj znan po svoji knjigi „Historija dubrovačke drame“ in po svoji hipotezi o nastanku Gundulićevega „Osmana“, ki je po njegovem mnenju neizvršena zlitina dveh epov. V tem vprašanju in vprašanju o enotnosti narodnih pesmi je Pavić mnogo polemiziral z Markovičem, Jagićem, Stojanom Novakovičem itd. V mladih letih je trpel z Jagićem vred od Rauchove vlade, pozneje pa je „šel v sebe“ tako močno, da je bil ves čas Khuenovega banovanja njegov poslanec in več let šef. — Prof. Tomo Maretić, ki zadnjih sedem let ureja veliki Rječnik zagrebške akademije, se v esèističnem članku ozira na načrt drugega velikega slovarja, ki ga je zasnovala ali mislila izdati srbska akademija. Zagrebški slovar, ki izhaja že 33 let, je bolj zgodovinskega značaja; belgrajski bi obsegal današnji književni in narodni jezik. Maretić misli, da naj bi tak slovar ne bil preširoko zasnovan, da naj bi imel le kake štiri zvezke. Jaz bi tu priporočal za zgled še vsekakor praktično in teoretično dobri Pleteršnikov slovar. — Dr. Ivan Strohal poroča podrobno o svojem naučnem potovanju po Dalmaciji; našel je po raznih privatnih knjižnicah in pri zasebnikih veliko število rokopisnih starih „statutov“, zlasti tudi statute raznih „bratstev“ (prim. „Rad“!). Znano je, da je takozvani „poljički statut“ pisan s cirilico; narod in [popi-glagoljaši] jo še dandanes znajo in visoko cenijo, a imenujejo jo baje — giagolico.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. (Vol. XXXII. V. 8°, 529 str.). Ta obsežni zvezek obsega „Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Vol. I.“ Uredil ga je znani zgodovinar Emilij Laszowski. Arhivno gradivo je vzeto iz c. in kr. hišnega, dvornega in državnega arhiva na Dunaju, iz arhiva Jugoslovanske akademije v Zagrebu (nekdanji arhiv Keglevičev itd.), deželnega muzeja v Ljubljani (obsežna korespondenca Ivana Kacijanarja l. 1530, 1531), iz zemaljskega arhiva v Zagrebu, kamor je prišel l. 1700. del Kacijanarjeve korespondence iz Pleterj na Kranjskem, itd. Publikacija obsega 508 listin iz dobe 1526—1530.

„Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“ (knj. XIX, zv. 1., 192 str.), ki ga ureja dr. Boranić, prinaša nadaljevanje Kasumovićeve razprave „Ezopovska basna grčka i rimska u hrvatskom i srpskom narodnom pričanju“. Mnogo anekdot in poslović, ki smo jih smatrali za čisto narodne produkte, poteka iz ezopskih virov. Pregovori so često le kratko rečena basen ali njen nauk ali kak stavek iz nje, ki se je od basni oddelil in začel samostalno živeti; basen

sama se je pogostoma izgubila. Na pr. sloni znani izrek: „črnca umivati“ (Arapina prati) na Ezopovi basni 13., kjer se pripoveduje, kako je nekdo domov privedel zamorca in ga umival, da bi pobeledel, a trud mu je bil zaman. Kačo si na grudih vzgojiti, ta pregovor je pač iz Ezopove basni, kjer se pripoveduje, da je seljak, oziroma popotnik prinesel zmrzlo kačo domov in jo ogrel na nedrih, pa ga je pičila. — Nadaljevanje je tudi Milana Langa narodopisni opis „Samobor“. V Zborniku je izšlo še nekoliko takih podrobnih opisov, a zdi se, da bo „Samobor“ najboljše. Tu čitamo samoborske pripovedke, kakor: Kmetki fant se je oženil s carsko hčerjo. Ribič in zmija. Kralj in njegova hčerka. Baronica in grof. Bogataševa hči in grof. Kralj in njegova hči. Prodajal dušo vragu. Soldat v zakletem gradu. Kraljev sin in zakleti grad. Modra devotica. Zli bratje itd. Potem so „šale“ ali „špajsi“, zlasti rogalice sosedom, „Vlahom“ in Kranjcem. Kranjec jo pri tem bolj po kranjsko zavija. Kranjsko petje se označuje s tem-le: „I Kranjec zapojeva onu, kaj nikdar ne prestane, a reči nima: „Hojlala, trajlala!“ Za rogalicami pridejo zagonetke in praznoverja, vera o posebni moči nekaterih ljudi, o pošastih itd. Izmed manjših člankov naj omenim opis „Žetev in mlat“ na Murskem polju iz peresa Vida Habjančiča.

„Rad“ hist. filol. in filoz.-jurid. razreda je izšel v dveh knjigah. V knjigi 201. priobčuje prof. dr. Milan Šenoa razpravo „Doseljivanje tujinca u Srijem“. Ko so l. 1697. cesarske vojske zavzele dotle turško Slavonijo in Srem, je bilo tam malo prebivalstva (v oseški okolici na 1 km² niti ne dva človeka, dandanes 67); nato pa je prišel davčni vojni pritisk, tako da je Ljudevit Badenski rekel cesarju Leopoldu: „Ta narod bo ves pobegnil na Turško, da se reši naklad cesarske komore“. Med „tuje“ naselbine, ki so pozneje nastale v Slavoniji šteje avtor Madžare, Slovake, Nemce in Ruse (Rusine). L. 1718. nahajamo nemške mlinarje in ribarje v Zemunu, tudi v Albi je bilo brž 333 nemških rodbin, a le kakih 39 domačih. Kraj je dobil ime „Deutschenstadt“. Takrat se je priselilo tudi nekaj katoliških Arbanasov in še dandanes razume nekaj prebivalcev v Nikincih in Hrtkovcih arbanaški. Drugo obdobje priseljevanja se prične s cesarico Marijo Terezijo (1765); priselijo se Slovaki v Staro Pazovo, a Nemci v Rumo (zlasti izza 1790). Rusi so se naselili zlasti v Šidu. Dandanes je ne-Hrvatov in ne-Srbov (ali kakor pravi Šenoa: tujcev) v belovarsko-križevski županiji 130/0, v požeški 210/0, v sremski 280/0, v virovitiški 300/0. V poslednjem desetletju je prirast domačega prebivalstva večji nego prirast ostalih stanovnikov.

Prof. Körbler poroča o latinskem pesniškem zborniku Dubrovčana Luke Didaka Sorga (Sorgovića) iz prve polovice 19. stoletja. Ta član ene izmed najbolj znanih patricijskih rodbin dubrovniških je svoje pesmi pripravil za tisk, a zaderska cenzura mu jih je (1847) tako okljastila, da je tisk opustil. Cenzor, najbrž poznejši škof krški, dr. Vitezić, je neusmiljeno črtal na pr. besedo „patricij“, ki je spominjala stare dubrovniške svobode, celo himno Ljudevitu Gaju i. t. d. — Kasumović nadaljuje v obeh teh knjigah „Rada“ svojo obširno zasnovano razpravo o „Vplivu grških in rimskih pesnikov na dubrovniško lirsko poezijo ter dokazuje bistveno 1. da so celo pesniki kakor Mavro Vetrančič, ki je sicer s svojo vzgojo tičal v srednjem veku, poznal klasično poezijo; 2. da se pesniki, kakor Ranjina in Zlatarić, ki ju smatramo za prave začetnike klasicizma, ne dajo povsem odtrgati od prejšnje trubadurske smeri.

Dr. Ivan Strohal poroča o „Bratstvih (bratovščinah) v starem Trogiru“. To so bile bratovščine podobne stanovskim cehom, a so izvirele iz cerkvenega srednje-

veškega življenja ter se krile v njega plašč, da bi tem sigurneje dosežale druge cilje. Bile so pravi vzorec izprepletenosti srednjeveškega cerkvenega in posvetnega prava. Glavar bratstev se je v krajih od Omiša do Trogira imenoval „župan“ in je kot tak bil sodnik ne le v kazenskih, ampak tudi v civilnih zadevah. Ta bratstva pa so kot nekaka demokratska institucija že v 14. stoletju prišla v konflikt z „zborom nobilov“, bila pri tem za nekaj časa uničena, a so brž nanovo oživela, tem laže, ker so se stavila pod okrilje cerkve. V važnejših stvareh so se njih zastopniki sestajali v skupščinah, ki so često bile v sporu z „zborom nobilov“. Tako se je razvilo parlamentarno dvovladje demokracije in aristokracije. Francoska vlada je pred sto leti bratstva ukinila (1806), a pozneje so se nanovo probudila in mnoga so se do danes ohranila; vendar imajo sedaj le reprezentativen pomen pri pogrebih in cerkvenih svečanostih zlasti o Veliki noči. Na Veliki petek se člani bratstev sestajajo v svojih cerkvah in si med seboj odpuščajo žalitve. — Prof. dr. Bogoljub Krnic je napisal študijo o „Ivanu Pastorju Zagrebčaninu, političnem agentu kralja Ferdinanda I.“

V 203. knjigi „Rada“ je na čelu literarno-zgodovinska študija Vladoja Dukata: „Književno-prosvjetni rad Adama Filipovića Heidentalskega“ (1792 — 1871), Slavonca, ki po času spada sicer v 19. stoletje, po značaju svojega dela pa povsem v prosvetljenost 18. veka. Kot narodnogospodarski, narodnovzgojni pisatelj in izdajatelj koledarjev nadaljuje delo Reljkovićevo ter pomeni prehod pokrajinske slavonske literature v splošno narodno, v katero se je izlila slavonska samostalnost ravno tako kakor kajkavska. Izprva je bil Filipović trd „Slavonec“, postajal je pa „Slavjan“ in „prijatelj Horvatov“, dokler ni izginil „Slavonec“ povsem. Prav pomemben je za nas ta razvoj „Slavoncev“ vobče: to ime se je med inteligenco ohranilo dolgo ter je ginilo še-le pozno po združitvi knjižnega jezika, v 80. letih prošlega stoletja, v narodu pa živi mestoma še dandanes. Pri takih „žrtvah“ imena in lokalnih posebnosti ni imel nikdo škode, celota in preko nje tudi vsak posameznik dobiček. — Češki prof. dr. Karel Kadlec daje uvod v analizo statuta mošćeniškega v Istri, ki ga je v Izvestju pazinske gimnazije 1911/12 objavil prof. Nikola Žic. Kadlec smatra ta statut, ki je bil redigiran 1627, za neobičajno važen spomenik hrvatskega prava (oblike „Senoseč“ in „vindička“ marka!). — Dr. Branislav Petronijević priobčuje „prilog višji psihologiji: „Lobačevski in Bolyai“. Predmet njegove razprave je vprašanje, „v kateri meri in v kateri obliki se ideja (ki se istodobno javi v dveh ali več genialnih osebnostih) javlja v raznih osebnostih“. Avtor je primerjal več klasičnih zgledov te vrste, a v razpravi sami izporeja iznajdbo neevklidove geometrije po ruskem matematiku Lobačevskem (1793—1856) in geometrijo Madžara Wolfganga Bolyaia (1775 — 1856). — Tajnik akademije dr. Musić podaja dodatek k svoji razpravi „Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku“ („Rad“ knj. 184), a švedski znanstvenik A. Jensen primerja „Dvije slavenske junačke pjesme“, Penča Slavejkova „Krvavo pesem“ in Mickiewiczevega „Pana Tadeusza“. Penčo Slavejkov je najodličnejši bolgarski pesnik nove dobe; umrl je junija 1913 ob Komskem jezeru, predno je mogel končati imenovani svoj epos. Snov „Krvave pesmi“ je po priliki ista kakor v romanu Ivana Vazova: „Pod igoto“ (jarmom), t. j., osvoboditveni boji bolgarski l. 1876, ki jih je odločil končno Šipka-prelaz. Največjo sličnost med tem bolgarskim epom in „Panom Tadeuszem“ nahaja Jensen v veličastnih orisih prirode. Jensen se dobro zaveda, kako pre nagljeno je iz sličnosti sklepati brž na zgodovinsko odvisnost, a v tem slučaju močno odločuje dejstvo, da je Penčo Slavejkov študiral Mickiewicza in v listu „Misl“ (1899)

priobčil celo študijo o njem. Vnanjo pobudo za epos je Slavejkovu dala pač zgodovina, a ob izdelavi pesnitve ga je, četudi nevede, spremljal poljski Pan Tadeusz.

Dr. Fr. Ilešič.

Svetovna vojska. Izhaja dvakrat na mesec. Urejuje Iv. Podlesnik. Založila Katoliška bukvarna. 1914—5. M. 4°. Cena snopiču 60 v, četrletna naročnina 3 K.

Nepriustransko pisane zgodovine o sedanji svetovni vojski še ne bomo čitali v doglednem času. Nekako na višini našega dnevnega časopisja, ki nas obvešča o vojnih dogodkih, stoji tudi pričujoča „Svetovna vojska“. Do zdaj je izšlo deset snopičev. Prvi snopiči nam slikajo razmerje Avstrije in Nemčije do sosednih držav in začetne boje na suhem in morju; sedmi in deseti snopič objavljata pisma in črtice slovenskih junakov z raznih bojišč, ki nam nudijo pretresljivo sliko o trpljenju in junaštvu naših sinov. Osmi snopič je prinesel 70 kratkih življenjepisov slovenskih padlih bojevnikov: častniki, akademiki, uradniki, kmetje, obrtniki . . . Da se zberejo na ta način spomini na naše junake, je najlepša in častna naloga teh snopičev, ki jim ohrani trajno vrednost. Slike kažejo bujno domišljijo in spretno roko H. Smrekarja ter nadkriljujejo običajne vojne ilustratorje, ki jih srečavamo po sličnih nemških delih. Desetemu snopiču je dodan obširen zemljevid Evrope, ki ga dobe naročniki za znižano ceno 1 K, sicer stane 2 K 40 v. *J. Ribič.*

Tad. Stan. Grabowski, Zygmunt Krasiński w literaturach słowiańskich. Szkic histor.-literacki i bibliograficzny. G. Gebethner i spółka. Kraków, 1914. V. 8°. 140 str.

Pisatelj je v vrsti onih ne posebno številnih poljskih znanstvenikov, ki se intenzivneje zanimajo tudi za ostali slovanski svet, posebno za nas Jugoslovane. Grabowski, večletni sotrudnik našega mesečnika, je napisal daljšo monografijo o Aškercu (1906), ocenil je znanstveno delovanje prof. M. Murka (1909) ter napisal daljšo monografijo o Rod. Ledinskega pesnitvi „Vilkovo“ (prim. Ljublj. zvon 1913, 334—5). Enako je izdal več razprav iz hrvatske in bolgarske književnosti. Najnovejša njegova študija zasleduje Krasinskega v slovanskih prevodih. Med Čehi je prvi prevajal iz Krasińskega Fr. Čelakovský, za njim posebno Fr. V. Kvapil, Jar. Vrchlický in Svat. Čech. Pri nas Slovencih je našel Krasiński najboljšega tolmača v Vojeslavu Moletu; njegovi prevodi se odlikujejo po vernosti vsebine in forme. — Zanimivo je, kar nam poroča Grabowski o usodi slovenskega prevoda Iridiona iz l. 1865., ki ga je nameraval izdati Janežič v svojem „Cvetju“, pa so ga „Novice“ proglasile za delo, ki ga ne bo nihče bral „ter bi v zapečnjaku čakalo plesnivosti ali prahu. . . Knjiga je hudo mistična in iz one dobe, katera je tudi Mickieviču jasni duh v njegovi starosti skalila in pomešala; knjigo bo redko kdo na prvikrat prebral; napenjal se bo, da si skoz to debelo meglo in te oblake najde pot, ki zopet nikamor ne vodi kakor le k novim oblakom. In ko bi še vsaj to, kar je napisano, imelo kako božjo formo poezije ali proze; ali tudi forma je ravno tako mistična kakor predmet . . .“ (Novice 1865, 407.) — Epilog iz „Iridiona“ je priobčil Ljublj. zvon 1912 (244—250) v prevodu V. Moleta. —r.

